O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2026, [15]
ISSN 2181-7324(Print)

IJTIMOIY FANLAR
http://journals.nuu.uz
ISSN 3093-8996(Onlayn)

UDK: 371.3.004.738.5

Dildora Sh. IBOTOVA,
Mustaqil tadqiqotchi, Shahrisabz davlat pedagogika instituti, Shahrisabz, O‘zbekiston.
E-mail: dildora2425@gmail.com, ORCID: 0009-0003-9259-1548

Professor, p.f.d P.Jalolova taqrizi asosida

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF SPIRITUAL AND EDUCATIONAL EVENTS IN FORMING STUDENTS' ORGANIZATIONAL COMPETENCE

Annotation

The article examines the theoretical and methodological foundations of using spiritual and educational events to develop students' organizational abilities. It clarifies the concepts of "organizational ability" and "organizational competence" and identifies the structural components of the latter: motivational, cognitive, practical, communicative and reflective. The systemic, activity-based, competence-based and person-centered approaches are substantiated as the methodological basis of the study. The paper proposes pedagogical conditions, stages and assessment criteria for forming students' organizational competence through spiritual and educational events. The findings can be applied in organizing educational work in higher education institutions, in developing student youth organizations and in teaching courses on educational work methodology.

Key words: organizational ability, organizational competence, spiritual and educational events, students, competence-based approach, pedagogical conditions, higher education.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДУХОВНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИХ МЕРОПРИЯТИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ОРГАНИЗАТОРСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ

Аннотация

В статье рассматриваются теоретико-методологические основы использования духовно-просветительских мероприятий для развития организаторских способностей студентов. Уточняются понятия «организаторские способности» и «организаторская компетентность», определяются структурные компоненты последней: мотивационный, когнитивный, практический, коммуникативный и рефлексивный. В качестве методологической основы обоснованы системный, деятельностный, компетентностный и личностно-ориентированный подходы. Предложены педагогические условия, этапы и критерии оценки формирования организаторской компетентности студентов средствами духовно-просветительских мероприятий.

Ключевые слова: организаторские способности, организаторская компетентность, духовно-просветительские мероприятия, студенты, компетентностный подход, педагогические условия, высшее образование.

TALABALARNING TASHKILOTCHILIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA MA'NAVIY-MA'RIFIY TADBIRLARNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Annotatsiya

Maqolada talabalarning tashkilotchilik qobiliyatlarini rivojlantirishda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlardan foydalanishning nazariy-metodologik asoslari yoritilgan. "Tashkilotchilik qobiliyati" va "tashkilotchilik kompetensiyasi" tushunchalarining mohiyati tahlil qilinib, ularning tarkibiy qismlari (motivatsion, bilimga oid, amaliy, kommunikativ va refleksiv) aniqlashtirilgan. Tadqiqotda tizimli, faoliyatli, kompetensiyaviy va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar metodologik asos sifatida asoslangan. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar orqali tashkilotchilik kompetensiyasini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari, bosqichlari va baholash mezonlari taklif etilgan. Maqola natijalaridan oliy ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda, talabalar yoshlar tashkilotlari faoliyatini rivojlantirishda va "Tarbiyaviy ishlar metodikasi" kabi fanlarni o‘qitishda foydalanish mumkin.

Kalit so‘zlari: tashkilotchilik qobiliyati, tashkilotchilik kompetensiyasi, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, talabalar, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik shart-sharoit, oliy ta'lim.

Kirish. Bugungi kunda O‘zbekistonda oliy ta'lim tizimini isloh qilish, yoshlarni har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. "Ta'lim to‘g‘risida"gi Qonun va "Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida"gi Qonunda [1], [2] yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularning tashabbuskorligi, mas'uliyatliligi va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish asosiy vazifalar sifatida belgilangan.

Tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, amaliyotda talabalarning tashkilotchilik qobiliyatlari ko‘pincha o‘quv jarayonining spontan natijasi sifatida qaraladi va maxsus pedagogik loyihalashtirishga muhtoj bo‘lmagan hodisa deb hisoblanadi. Holbuki, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar talabaga tashkilotchi sifatida o‘zini sinab ko‘rish uchun noyob imkoniyat yaratadi.

Shunday qilib, quyidagi ziddiyat yuzaga keladi: bir tomondan, jamiyat va ta'lim tizimi tashkilotchilik kompetensiyasiga ega bo‘lgan mutaxassislarga ehtiyoj sezmoqda; ikkinchi tomondan, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning bu kompetensiyani shakllantirish salohiyati yetarlicha nazariy-metodologik jihatdan asoslanmagan va amaliyotda to‘liq ishga solinmayapti. Mazkur ziddiyat tadqiqot muammosini belgilaydi.

Tadqiqotning maqsadi – talabalarning tashkilotchilik kompetensiyasini rivojlantirishda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlardan foydalanishning nazariy-metodologik asoslarini aniqlash va pedagogik shart-sharoitlarini asoslashdan iborat.

Tadqiqot vazifalari:

1. "Tashkilotchilik qobiliyati" va "tashkilotchilik kompetensiyasi" tushunchalarining mohiyatini ochish;

2. Tadqiqotning metodologik yondashuvlarini aniqlash;

3. Ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarning rivojlantiruvchi imkoniyatlarini tahlil qilish;

4. Tashkilotchilik kompetensiyasini shakllantirish bosqichlari, shart-sharoitlari va baholash mezonlarini ishlab chiqish.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tashkilotchilik qobiliyati muammosi psixologiya va pedagogikada keng o‘rganilgan. Psixologik nuqtayi nazardan tashkilotchilik qobiliyati shaxsning boshqalar faoliyatini muvofiqlashtirish, jamoani umumiy maqsad sari yo‘naltirish va qo‘yilgan vazifani bajarishga erishish layoqati sifatida talqin qilinadi.

L.S.Vygotskiy ilgari surgan madaniy-tarixiy nazariyaga ko‘ra, shaxsning oliy psixik funksiyalari ijtimoiy muloqot va hamkorlikdagi faoliyat jarayonida shakllanadi [5]. A.S.Makarenko tarbiya nazariyasida jamoa va jamoaviy faoliyat tarbiyaning asosiy vositasi sifatida ko‘rilgan, bolalarning o‘z-o‘zini boshqarishi va mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishi shaxs rivojlanishining muhim sharti sifatida baholangan [6].

D.Kolbning tajribaviy ta’lim (experiential learning) nazariyasida bilim aniq tajriba, uni kuzatish va tahlil qilish, mavhum tushunchalar hosil qilish hamda yangi vaziyatlarda sinab ko‘rish tsikli orqali shakllanishi asoslab berilgan [8]. A.Bandura o‘z-o‘zini samarali deb baholash (self-efficacy) nazariyasida shaxsning o‘z imkoniyatlariga ishonchi muvaffaqiyatli tajriba orqali mustahkamlanishini ta’kidlaydi [9]. A.Astinning talabalar ishtiroki (student involvement) nazariyasi esa talabaning ta’lim muhitidagi faol ishtiroki uning rivojlanishi va o‘qishdagi muvaffaqiyatining muhim omili ekanini ko‘rsatadi [10].

O‘zbek pedagog olimlari ham yoshlar tarbiyasi, ma’naviy-ma’rifiy ishlar va pedagogik texnologiyalar masalalariga e’tibor qaratgan. N.Sayidahmedov, J.Yo‘ldoshev, S.Usmonov va boshqalarning ishlarida pedagogik texnologiyalar, o‘quv va tarbiya jarayonini loyihalashtirish, ta’lim oluvchining faol subyekt sifatidagi o‘rni yoritilgan [3], [4]. Shunga qaramay, ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni aynan tashkilotchilik kompetensiyasini maqsadli shakllantirish vositasi sifatida tizimli o‘rganish yetarli darajada amalga oshirilmagan. Bu tadqiqotimizning ilmiy yangiligi va dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot metodlari: ilmiy-pedagogik va psixologik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy-chog‘ishtirma tahlil, modellashtirish, tizimlashtirish, umumlashtirish hamda pedagogik kuzatish natijalarini sharhlash.

1. Asosiy tushunchalar mohiyati

Tadqiqotda “qobiliyat” va “kompetensiya” tushunchalarini farqlash muhim. Qobiliyat – shaxsning faoliyatni muvaffaqiyatli bajarishini ta’minlovchi individual-psixologik xususiyati bo‘lib, u ko‘proq potensial imkoniyat sifatida namoyon bo‘ladi. Kompetensiya esa bilim, ko‘nikma, shaxsiy sifatlar va qadriyatlarning muayyan faoliyat vaziyatida namoyon bo‘luvchi integrativ sifatidir.

Talabaning tashkilotchilik kompetensiyasi deganda biz uning jamoaviy faoliyatni maqsadli rejalashtirish, resurslar va vazifalarni taqsimlash, ishtirokchilarni rag‘batlantirish, jarayonni nazorat qilish va natijalarni tahlil qilish bo‘yicha integrativ tayyorgarligini tushunamiz. Mazkur kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

– motivatsion komponent – tashkilotchilik faoliyatiga qiziqish, jamoaga naf keltirish istagi, mas’uliyatni his etish, yetakchilikka intilish;

– bilimga oid (kognitiv) komponent – tadbirni loyihalash, rejalashtirish, boshqaruv asoslari, jamoa psixologiyasi va pedagogik muloqot haqidagi bilimlar;

– amaliy (faoliyatli) komponent – ssenariy tuzish, vazifalarni taqsimlash, vaqt va resurslarni boshqarish, tadbirni o‘tkazish va murakkab vaziyatlarda qaror qabul qilish ko‘nikmalari;

– kommunikativ komponent – tinglash, ishontirish, muzokara olib borish, ziddiyatlarni hal qilish va hamkorlik qilish qobiliyati;

– refleksiv komponent – o‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni aniqlash, o‘z-o‘zini baholash va rivojlanish yo‘nalishlarini belgilash.

2. Tadqiqotning metodologik yondashuvlari

Tizimli yondashuv tashkilotchilik kompetensiyasini shakllantirishni o‘zaro bog‘liq elementlar (maqsad, mazmun, shakl, metod, vosita, natija) majmuasidan iborat yaxlit tizim sifatida ko‘rish imkonini beradi.

Faoliyatli yondashuv (A.N.Leontev [7], S.L.Rubinshteyn g‘oyalariga asoslangan) shaxsning rivojlanishi uning faoliyati jarayonida sodir bo‘lishini ta’kidlaydi. Talaba tashkilotchilikni faqat nazariy o‘rganish bilan emas, balki real tadbirni tashkil etishdagi bevosita ishtiroki orqali egallaydi.

Kompetensiyaviy yondashuv ta’lim natijasini bilimlar yig‘indisi emas, balki real vaziyatlarda ularni qo‘llay olish qobiliyati sifatida baholashni talab qiladi.

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv talabaning individual xususiyatlari, qiziqishi, tashabbusi va rivojlanish tezligini inobatga olishni nazarda tutadi.

Axborot-madaniy va axloqiy-ma’naviy yondashuv ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarning o‘ziga xos xususiyatini belgilaydi: tashkilotchilik faoliyati milliy va umuminsoniy qadriyatlar, vatanparvarlik, mas’uliyat, o‘zaro hurmat va hamjihatlik g‘oyalari bilan boyitilganda, u texnik boshqaruv ko‘nikmasi bo‘lib qolmay, ma’naviy yetuk shaxs sifati sifatida shakllanadi.

Tahlil va natijalar. 3. Ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarning rivojlantiruvchi imkoniyatlari

Ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar quyidagi sabablarga ko‘ra tashkilotchilik kompetensiyasini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Birinchidan, ular real faoliyat muhitini yaratadi. Talaba tadbirni rejalashtirishdan tortib, uni o‘tkazish va tahlil qilishgacha bo‘lgan to‘liq tsiklni boshdan kechiradi.

Ikkinchidan, ular integrativ xususiyatga ega.

Uchinchidan, ular qadriyatlar bilan bog‘liq. Tadbir mazmuni orqali talabada vatanga muhabbat, ota-onaga hurmat, tarixiy xotira, kasbga sadoqat kabi qadriyatlar mustahkamlanadi va tashkilotchilik faoliyati ma’naviy ma’no kasb etadi.

To‘rtinchidan, ular ijtimoiy ahamiyatga ega. Natijalarning jamoatchilik tomonidan e’tirof etilishi talabaning o‘z-o‘zini samarali deb baholashini oshiradi (A.Bandura), tashabbuskorlik va mas’uliyatni kuchaytiradi.

4. Tashkilotchilik kompetensiyasini shakllantirish bosqichlari

Tadqiqot natijasida shakllantirish jarayonini quyidagi to‘rt bosqichli model sifatida tasavvur qilish taklif etiladi.

1-bosqich. Motivatsion-tanishtiruvchi. Maqsadi – talabalarda tashkilotchilik faoliyatiga qiziqish uyg‘otish, uning ijtimoiy va kasbiy ahamiyatini anglatish.

2-bosqich. Bilim va ko‘nikma shakllantiruvchi. Maqsadi – tashkilotchilik asoslari bo‘yicha nazariy bilimlarni berish va dastlabki ko‘nikmalarni shakllantirish.

3-bosqich. Amaliy-loyihaviy. Maqsadi – egallangan bilimlarni mustaqil loyihada qo‘llash.

4-bosqich. Refleksiv-baholovchi. Maqsadi – faoliyat natijalarini tahlil qilish va keyingi rivojlanish yo‘nalishlarini belgilash. Bu bosqichda talaba tajribani tizimlashtirib, uni yangi vaziyatlarga ko‘chirishni o‘rganadi.

5. Pedagogik shart-sharoitlar

Ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarning kompetensiyani shakllantirishdagi samaradorligi quyidagi shart-sharoitlar bajarilganda ortadi:

1. Tadbirlarning maqsadli va tizimli rejalashtirilishi. Tadbirlar tarbiyaviy ish rejasiga tarqoq kiritilmay, kompetensiya komponentlari bilan bog‘langan holda murakkablik darajasi oshib borish tamoyili asosida rejalashtirilishi lozim.

2. Talabaning subyektlik pozitsiyasini ta’minlash. G‘oya, ssenariy va qarorlarni talabalarning o‘zi ishlab chiqishi, pedagog esa yo‘naltiruvchi bo‘lishi kerak.

3. Mas’uliyatni bosqichma-bosqich o‘tkazish. Mas’uliyat darajasi ishtirokchilikdan muvofiqlashtiruvchilik va umumiy rahbarlikka qadar oshib borishi zarur.

4. Interfaol metod va texnologiyalardan foydalanish. Loyiha metodi, keys-stadi, trening, “aqliy hujum”, rol o‘yinlari, debat tashkilotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

5. Raqamli vositalardan foydalanish.

6. Muntazam diagnostika va teskari aloqa.

7. Ma’naviy-axloqiy muhitni shakllantirish.

8. Ta’lim, tarbiya va ijtimoiy hamkorlik uyg‘unligi.

6. Baholash mezonlari va darajalari

Kompetensiya darajasini aniqlash uchun 1-jadvalda keltirilgan mezonlarni taklif etamiz:

1-jadval. Tashkilotchilik kompetensiyasini baholash mezonlari

Komponent	Asosiy mezon (ko‘rsatkich)
Motivatsion	Tashkilotchilik faoliyatida ixtiyoriy ishtirok, tashabbus ko‘rsatish chastotasi, mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishga tayyorlik
Bilimga oid	Tadbirni loyihalash bosqichlari, jamoa boshqaruvi va muloqot asoslarini bilish darajasi
Amaliy	Ssenariy va reja sifati, vazifalarni to‘g‘ri taqsimlash, vaqtni boshqarish, kutilmagan holatlarda qaror qabul qilish
Kommunikativ	Jamoani birlashtira olish, ishtirokchilar bilan samarali muloqot, ziddiyatlarni hal etish
Refleksiv	Faoliyatni tahlil qila olish, xatolarni aniqlash, o‘z-o‘zini adekvat baholash

Manba: muallif ishlanmasi.

Shu mezonlar asosida kompetensiya rivojlanishining uchta darajasini ajratish mumkin:

– Boshlang‘ich (reproduktiv) daraja: talaba tashkilotchilik faoliyatida asosan ijrochi bo‘lib, boshqalarning ko‘rsatmasi bilan ishlaydi, mustaqil tashabbus kam;

– O‘rta (qisman izlanuvchan) daraja: talaba tadbirning alohida bosqichlarini mustaqil bajaradi, jamoada hamkorlik qiladi, lekin murakkab vaziyatlarda qiyinchilik sezadi;

– Yuqori (ijodiy) daraja: talaba tadbirni mustaqil loyihalaydi va o‘tkazadi, jamoani muvaffaqiyatli boshqaradi, faoliyatini tanqidiy tahlil qiladi va yangiliklar kiritadi.

Nazariy tahlil va pedagogik kuzatishlar quyidagi xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Birinchidan, talabalarning tashkilotchilik qobiliyatlari faqat nazariy bilim berish orqali samarali rivojlanmaydi; ular real tashkilotchilik tajribasi va uni tahlil qilish jarayonida shakllanadi.

Ikkinchidan, tadbirlarning faqat soni emas, balki ularning pedagogik loyihalanganligi muhimdir. Aksincha, tadbir talabaning mas’uliyati, tanlovi va refleksiyasi bilan boyitilganda, rivojlantiruvchi ta’sir kuchayadi.

Uchinchidan, ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarning o‘ziga xosligi shundaki, ular tashkilotchilik ko‘nikmalari bilan birga talabaning qadriyatlar tizimini ham shakllantiradi. Bu bo‘lajak pedagog uchun alohida ahamiyatli, chunki u kelajakda o‘quvchilarga nafaqat bilim, balki ma’naviy-axloqiy namuna ham beradi.

Tadqiqotning keyingi bosqichlarida taklif etilgan modelning samaradorligini tajriba-sinov ishlari orqali (nazorat va tajriba guruhlari, boshlang‘ich va yakuniy diagnostika natijalarini statistik taqqoslash) tekshirish ko‘zda tutiladi.

Xulosa va takliflar. Olib borilgan tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Tashkilotchilik qobiliyati kompetensiyaning psixologik asosi bo‘lib, tashkilotchilik kompetensiyasi motivatsion, bilimga oid, amaliy, kommunikativ va refleksiv komponentlarni o‘z ichiga olgan integrativ sifat sifatida talqin qilinishi lozim.

2. Muammoni tadqiq etishning metodologik asosini tizimli, faoliyatli, kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan hamda axloqiy-ma’naviy yondashuvlar tashkil etadi.

3. Ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar real faoliyat muhitini yaratishi, integrativ va qadriyatlarga yo‘naltirilganligi, ijtimoiy ahamiyatga ega ekanligi bilan talabalarning tashkilotchilik kompetensiyasini rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi.

Tadqiqot natijalaridan pedagogika oliy ta’lim muassasalarida tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishda, talabalar kengashlari va yoshlar tashkilotlari ishida, shuningdek, tarbiyaviy ishlar metodikasiga oid o‘quv kurslarini takomillashtirishda foydalanish mumkin.

ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni. 2016-yil 14-sentabr, O‘RQ-406-son.
3. Sayidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2003.
4. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004.
5. Vygotskiy L.S. Psixologiya razvitiya cheloveka. – Moskva: Smysl; Eksmo, 2005.
6. Makarenko A.S. Pedagogicheskaya poema. – Moskva: Pedagogika, 1983.
7. Leontev A.N. Deyatelnost. Soznanie. Lichnost. – Moskva: Politizdat, 1975.
8. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1984.
9. Bandura A. Self-Efficacy: The Exercise of Control. – New York: W.H. Freeman, 1997.
10. Astin A.W. Student Involvement: A Developmental Theory for Higher Education // Journal of College Student Personnel, 1984, Vol. 25, No. 4, pp. 297–308.